

gråtekone som henfører pasienter til hjelpeløshetsroller. Helsevesenets framtid og folkehelsen er nemlig truet av begge disse typer dysfunksjonelle hjelpere (11).

Den relasjonsorienterte lege er nemlig tydelig som moralsk aktør i sine konsultasjoner. Som en partner rådgir sine med-aktører vil legen i en slik modell være en lydhør lytter, men også en tydelig rådgiver (20). Hun vil også ha målsettinger om å styrke pasientens autonomi og ressurser både på det relasjonelle og det selverkjennelsesmessige området. Hvis vi arbeider med en relasjonell helseforståelse vil helse være anledning til og kompetanse i å delta aktivt i relasjoner der vår verden fortolkes og refortolkes (1).

Litteratur

1. Stewart J. Philosophical features of social approaches to interpersonal communication. I: Leeds-Hurwitz W, red. Social approaches to communication. New York: The Guilford Press, 1995.
2. Aronowitz RA. Making sense of illness. Science, society and disease. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
3. Næss A, Hannay A. Invitation to chinese philosophy. Oslo: Universitetsforlaget, 1972.
4. Watts AW. Zen-veien. Oslo: Gyldendals Fakkelt-bøker, 1973.
5. Evans RG, Barer ML, Marmor TR. Why are some people healthy and others not? The determinants of health of populations. New York: Walter de Gruyter, 1994.
6. Fisher ES, Welch HG. Avoiding the unintended consequences of growth in medical care. How might more be worse? JAMA 1999; 281: 446-53.
7. Poland B, Coburn D, Robertson A, Eakin J. Wealth, equity and health care: a critique of a «population health» perspective on the determinants of health. Soc Sci Med 1998; 46: 785-98.
8. Zahl P-H. Er nytten av organiserte masseundersøkelser for livmorhalskreft og brystkreft i Norge vitenskapelig bevist? Tidsskr Nor Lægeforen 2000; 120: 2002-5.
9. Malterud K. Kvinners «ubestemte» helseplager – medisinske og velferdspolitiske utfordringer. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 1790-3.
10. Meland E. Sykdomsforståelse og velferdspolitik. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 2559-61.
11. Meland E, Nessa J. Autonomifremmende klinisk arbeid. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 557-9.
12. Gulbrandsen P. Sykmelding – minste motstands vei? Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 2369-70.
13. Hetlevik I. Den fulle allmennmedisinske botten. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 3547.
14. Holmen J, Hetlevik I, Ellekjær H, Gjelsvik B, Kimsås A, Meland E. Kliniske retningslinjer for primærhelsetjenesten. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 1794-9.
15. Malterud K. Fordeler og ulemper ved mammografiscreening av friske kvinner. En kritisk vurdering. Tidsskr Nor Lægeforen 1986; 106: 1608-10.
16. Hetlevik I, Holmen J, Ellekjær H, Gjelsvik B, Kimsås A, Meland E. Kliniske retningslinjer for hypertensjon. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 3037-41.
17. Meland E, Ellekjær H, Gjelsvik B, Kimsås A, Holmen J, Hetlevik I. Medikamentell forebygging av hjerte- og karsykdom i allmennpraksis. Tidsskr Nor Lægeforen 2000; 120: 2643-7.
18. Westin S. Velferdspolitiske virkelighetsbilder. Tidsskr Nor Lægeforen 1998; 118: 79-83.
19. Bang J. Sygerolleinflasjon og social identitet. Månedsskr Prakt Lægeger 1997; 75: 1279-86.
20. Emanuel EJ, Emanuel LL. Four models of the physician-patient relationship. JAMA 1992; 267: 2221-6.

LEGEN PÅ SCENEN

Noen personlige betraktninger om legekunst og scenekunst med bakgrunn i Hans E. Kincks diktning

• AV PER ANDERS ØIEN

Er det en søt myte eller en holdbar sannhet at leger ofte har nære bånd til kunstnerisk virke i en eller annen form? Temaet er belyst av mange, og svaret er trolig ja på begge spørsmål. Men den mytiske delen ville ikke hatt levskraft uten at det fantes flere historiske eksempler som underbygget påstanden. Innen diktekunsten har vi navn som Anton Tsjekov, Henrik Wergeland (riktig nok kort tid som stud.med.) og Pablo Neruda. Ibsen var ikke selv lege, men i hans skuespill finnes mange sentrale legeskikkelser, ofte med noe tvetydige roller. Her skal bare nevnes dr. Relling i *Vildanden*. Det er også rimelig å berøre psykoanalysens tette innflytelse på flere av dikterne i det 20. århundre, som f.eks. Sigurd Hoel, Agnar Mykle, og Trygve Andersen. Vi kjenner også mange som i varierende grad har utøvet såvel musikk som billedkunst.

Når vi bruker begrepet *legekunst* tenker vi naturligvis ikke på legen som kunstner i den ovenfor nevnte, utøvende, forstand. Vi mener å si noe om at utøvelsen av legegjerningen er en kunst i seg selv. Kunst inneholder elementer av intuisjon, fantasi, kommunikasjon, evne til å se, skaperevne og skapertrang. De første av disse elementene er i alle fall sentrale i de fleste legers arbeid. Om man så også vil karakterisere selve legearbeidet som 'utøvende kunst' er selvfølgelig en svært vid tolkning som jeg ikke uten videre vil gjøre meg til talsmann for.

I det følgende vil jeg ut fra personlig interesse og engasjement kort belyse noen sider ved Hans E. Kincks diktning. I seg selv har ikke Kinck og hans diktning noe spesiell relasjon til leger og legegjerning. Men personlig har jeg opp-

levd arbeidet med denne diktningen som en svært viktig inspirasjonskilde, ikke minst ved å tilbringe timer på scenen i et forsøk på å gestalte noen av hans mange skikkelser scenisk.

Hans E. Kinck var ikke selv lege, men hans far var, og gjennom det tette forholdet til faren fikk han naturligvis godt kjennskap til legens person og virke. Han ble født i 1865, og ettersom faren var distriktslege og embetsmann, medførte det også den gang mye flytting. De første leveårene tilbrakte han i Øksfjord i Finnmark, deretter en kort periode i Ytre Namdal for så å flytte med familien til Bygland i Setesdal seks år gammel. Kanskje har møtet med Setesdalskulturen i slutten av forrige århundre vært sterkt medvirkende til å utforme spiren til den dikteren som tyve år seinere debuterte med fortellingen *Huldren*. Setesdal var i kraft av sin topo- og geografi et

beskyttet, noen ville si lukket samfunn der mye av middelalderens balladestil var høyst levende. Men dersom denne tiden foret ham med såvel lyrisk som episk stoff, førte den neste flyttingen – til Strandebarm i 1875 – til et sterkt tidskille i guttens sjelsliv. Selv kaller han det senere for 'en lusing'. Det var særlig forskjellen i gemytt mellom setesdøl og vestlending som slo inn i ham og dannet grunnlaget for mange av de karakterene han seinere meislet ut i kjente noveller som 'Den nye kapellanen', 'Den hvite lille dame' og 'Hvitsymre i utslåten'.

Forholdet til faren og hans yrke vet vi ikke mye rent biografisk om, men det er neppe helt grunnløst å tenke at faren har vært en viktig bakgrunnskilde for hovedpersonen i

romanen *Dr. Gabriel Jahr*. Faren skal på mange måter ha vært en sammensatt natur. Selv var han også konservativ embetsmanns-sønn og holdt seg til embetsmannspartiet, samtidig som han var svært omgjengelig og liketil og dermed stod på god fot med bøndene. Vi kjenner også til flere tegninger og malerier fra farens hånd, og det er ikke uten grunn at hovedpersonen i romanen nettopp er en lege som stred mellom kunstens kall, og legens gjerning. I fornøyelige, men også tragiske scener ser vi den flyktende legen med sitt staffeli søke ensomhet og arbeidsro på vidda mens han nærmest fotfølges av 'hungrige' pasienter. Midt i de burske folkelivsskildringer utvikler Kinck den *psykologiske* kampen hovedpersonen befinner seg i: Han lever i en bygdekultur med herskesyke moralister og moteriktige levebrødsskribenter. Selv søker han som kunstnernatur å gi

dikterisk uttrykk for sin mest intime og såre livserfaring, men tvinges til å dekke seg bak spott og løyer. Han blir 'humorist' og komediedikter inntil han bryter over tvert, vender tilbake til sitt fag, medisinen, og blir 'sinnsykelege'.

Kinck er nok mest kjent for sine noveller, men som nevnt kom jeg i en periode av mitt liv i nærkontakt med hans dramatiske arbeider. Det er disse som først og fremst har gitt meg inspirasjon. Jeg var så heldig å få være med i et teatermiljø som gjøv løs på disse omfattende skuespillene. Syv, åtte timers forestillinger med spennvidde fra italienske renessanseskikkelser til skildringer av norsk kultur og individualitet. Hvorfor ga dette meg så mye på 'toppen' av en ellers travel legepraksis i ei innlandsbygd? Jeg vil knytte noen refleksjoner til dette.

Ett grunnelement i en leges arbeid er evne til empati. En forutsetning for dette må også være et rimelig godt kjennskap til seg selv, og det å kunne akseptere seg selv med de forskjellige sider man består av. Mange er naturtalenter på området, men for meg ble det nitide arbeid med de forskjelligste skikkelser på scenen en oppøvelse i innlevelse som jeg ikke har møtt mange andre steder. Fra den unge stallgutten som tar livet sitt av umulig kjærlighet, til despoten som dreper for fote av angst for å bli truet. Som i alt teater

karikatur, overdrivelse, sterk palett, men nettopp gjennom dette å måtte ta drastiske virkemidler og andre sider ved seg selv til hjelp.

Et annet element er evne til tilstedeværelse. Pasienter reagerer med rette sterkt på at vår oppmerksomhet er andre steder. Gjennom scenearbeidet blir man drillet i å være der på tiden, dine omgivelser er komplett avhengig av at du følger tråden, 'timer', tar pause på de rette steder osv. Dette er jo også en øvelse i konsentrasjon. Mange av de pasientene vi møter f.eks. innenfor det psykiatriske felt sliter nettopp med at tanker og følelser til stadighet hindrer dem i å samle seg om ett punkt, om å konsentrere seg. Da er det viktig at legen kan holde fokus og konsentrasjon.

Teater er også improvisasjon. Hvor mange ganger i løpet av en leges arbeidsdag utfordres ikke evnen til å improvisere, å bruke fantasi - Askeladdens evne til å se muligheter der andre bare ser stengsler? Og i våre mange kurs blir rollespill stadig mer anvendt, kanskje nettopp for å trene oss opp i å se at situasjoner kan vurderes og takles på svært forskjellige måter. Blir vi låst i våre tankemønstre gjør det livet rimelig surt for oss selv. I det tette arbeidet på scenen har det ofte slått meg hvor mye jeg har - mer eller mindre villig - måttet lære av andres måte å fremstille noe på. Mulighetene er mange!

“ Men først og fremst har dette arbeidet gitt meg innblikk i en mesterlig måte å beskrive menneskers psyke på, se glimt av storhet i de forfalne og mislykkede, 'høre bønner bak den hvislende tunge'.

Dostojevskij

Men først og fremst har dette arbeidet gitt meg innblikk i en mesterlig måte å beskrive menneskers psyke på, se glimt av storhet i de forfalne og mislykkede, 'høre bønner bak den hvislende tunge', som Dostojevskij skriver. Det har lært meg å forstå litt mer av hvorfor mennesker blir som de blir, uten så lett å felle moralske dommer. Det er utfordrende å leve i spenningsfeltet mellom den psykologiske faglitteratur og en dikter som Kinck. Det er kanskje nettopp ved å 'forstå' skurken at jeg lettere kan forholde meg til hans eller hennes skjebne, uten å bli passiv tilskuer ute av stand til å skille mellom rett og galt. Det er med å øke aksepten og tåleevnen for det som ellers kan være vanskelig å tolerere. Det er vel fortsatt en rimelig grunn til å tro at økt innsikt også

Fra Suttungteatrets oppsetning av 'Den sidste gjæst' i 1975. Forfatteren (nr. to fra høyre) som spyttlikkersk sekretær for renessanseskribenten Pietro Aretino.

gir økt toleranse. Og ikke minst at økt selvinnsikt gir økt syring over eget liv.

Min hensikt er ikke å utfordre kolleger til å stå på en scene eller mene at man ikke kan bli en god lege uten å ha jobbet med teater. Det er heller ikke - med stor respekt for skuespilleryrket - meningen å viske ut skillet mellom profesjonalitet og amatørvirke i så måte. Men det en selv har hentet inspirasjon fra, det får en lyst til å gi videre. Og jeg tror mange ville ha store nyoppdagelser å gjøre ved å sette seg inn i Kincks diktning. Jeg vil tro at de fleste kjenner seg beriket ved å føle seg forstått, sett i kortene og gjenkjent gjennom de skikkelser slik diktning presenterer. Vi vet bedre enn mange hvilke dybder og motsetninger et menneske er fylt av. Og vi kan ta det så mye inn over oss at det kan gå hardt ut over egen bæreevne. I sin eneste diktsamlings skriver Kinck:

Jeg vet alt om menneskenes liv.
Jeg vet hver sjel på rette og vrange.
Jeg er syk av å vite.
Jeg vet meg i hjel....

Kanskje mange av oss etter en endt arbeidsdag på kontoret kan kjenne seg igjen i dette dype hjertesukket. Og midt i dets mollstemte pessimisme kan det kanskje, paradoksalt nok, gi oss en opplevelse av ikke å være alene. Og skulle dette bli for unisont trist, vil jeg anbefale den nyutdannede turnuskandidat å lese novellen 'Jens Bäck og hans tre første pasienter'. Den skildrer den tragikomiske situasjon en nyutdannet og noe anemisk turnskandidat opplever ved å møte bygdekulturens mest ubedervede, men også infame skikkelser. En tankevekker og stor underholdning i vid forstand. God lesning!